

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.46.257802>

УДК 342.76

О. В. Білоскурська, канд. юрид. наук, доцент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Кафедра публічного права
вул. Університетська, 19, Чернівці, 58012, Україна
e-mail: o.biloskurska@chnu.edu.ua

М. Д. Федорчук, асистент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Кафедра публічного права
вул. Університетська, 19, Чернівці, 58012, Україна
e-mail: m.fedorchuk@chnu.edu.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В статті досліджуються питання нормативно-правового регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Аналізуються положення окремих нормативно-правових актів, що прийняті в Україні в період дії воєнного стану. Особлива увага приділена деталізації рішень Конституційного Суду України з питань, що торкаються обмежень прав і свобод людини. Наголошено, що права людини можуть обмежуватися із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Висвітлено випадки обмеження окремих особистих, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: конституційні права людини і громадянина, обмеження прав людини, воєнний стан, рішення Конституційного Суду України, принцип верховенства права, принцип пропорційності.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні свідчить про те, що демократичне суспільство не може існувати без вимушених обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина у певних правових режимах. 24 лютого 2022 року о 05 години 30 хвилин у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України вперше було введено воєнний стан на території всіх областей України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [1], затвердженим Верховною Радою України Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [2]. Актуальність теми наукової статті зумовлена відсутністю наукового аналізу нормативно-правового забезпечення питань обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина знайшли належне опрацювання у науковій літературі останніх років. Серед науковців, які здійснили ґрунтовний внесок у дослідження конституційно-правового аспекту інституту обмеження прав людини в Україні доцільно виокремити: О. Андрієвську, С. Головатого, О. Косілову, С. Магду, Р. Мельника, О. Поєдинок, М. Савчина, О. Скрипнюка, Т. Слінько та інших. Проте, незважаючи на значний доробок щодо аналізу загальних аспектів обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, залишається недостатньо дослідженим питання щодо нормативно-правового регулювання інституту обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану в Україні. Пояснення такої ситуації вбачається в тому, що в Україні не вводився режим воєнного стану, за винятком введення воєнного стану у деяких областях у 2018 році.

Мета статті полягає у здійсненні наукового аналізу нормативно-правового регулювання питань обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Права людини мають становити мету діяльності кожної демократичної, правової держави. Стаття 22 Конституції України проголошує, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [3]. Одним із таких випадків обмеження конституційних прав і свобод є введення воєнного стану. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4].

Основний Закон України в ч. 2 ст. 64 передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Так, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Слід згадати про те, що у своєму висновку Венеціанська комісія зауважила, що «каталог прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного чи надзвичайного стану в Україні є надто широким» [5].

Під час дослідження питання нормативно-правового регулювання обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, важливим є звернення до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Так, у ст. 29 Загальної декларації прав людини закріплено, що «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту

в демократичному суспільстві» [6]. Проте, Загальна декларація прав людини не конкретизує, які саме права людини можуть бути обмежені та в якому обсязі.

Конвенція про захист прав та основоположних свобод регулює положення щодо відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Відповідно до ст. 15, «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава може відступати від зобов'язань, взятих вказаною Конвенцією в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [7]. При цьому, держава повинна у повному обсязі інформувати Генерального секретаря Ради Європи про обмеження та причини введених обмежень, а також повідомити про час, коли обмеження перестали застосовуватися.

Відповідно до положень ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, «під час надзвичайного становища в державі, допускається відступ від зобов'язань в мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [8]. Проте, не допускається відступ від права на життя, права на свободу думки, совісті і релігії, заборони свавільного втручання у приватне життя, презумпції невинуватості, незаконне позбавлення волі, заборони катування, заборони рабства.

Доцільно звернути увагу, що у вітчизняній правовій доктрині визначають таке поняття, як «конституційні засади обмеження прав людини», мета яких «забезпечити потрібний баланс особистих (індивідуальних) та суспільних (публічних) інтересів» [9, с. 194]. Саме Конституція України та інші нормативно-правові акти, якими вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини, має встановити баланс особистих та суспільних інтересів, адже недотримання такого балансу матиме наслідком порушення таких прав і свобод людини. При цьому Конституційним Судом України у рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 зазначено, що «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, закріплені у ст. 64 Конституції України «... слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод, встановлення додаткових норм...» [10]. У цьому ж рішенні йде мова про розмежування понять «обмеження основоположних прав і свобод» від поняття «фіксація меж самої сутності прав і свобод шляхом застосування юридичних способів (прийомів). У рішенні від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009, Конституційний Суд України закріплює, що «...встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним» [11].

Слід зауважити, що провідні конституціоналісти виокремлюють таке поняття, як «трискладовий тест», сутність якого полягає у «перевірці умов, необхідних для обмеження прав і свобод людини. В межах «трискладового тесту» обмеження прав і свобод людини може бути здійснено: по-перше, лише у відповідності до закону; по-друге, обмеження мають відповідати законній меті; по-третє, обмеження повинні бути необхідними» [9, с. 201]. Однією із складових верховенства права є принцип правової визначеності, згідно з яким, обмеження прав людини і громадянина та реалізація таких обмежень допустиме лише за умови передбачуваності застосування нормативно-правових актів, якими встановлюються такі обмеження. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 зауважує, що «... обмеження будь-якого

права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [12]. Обмеження мають бути передбачуваними, адже суб'єкт правозастосування «...може передбачати й планувати свої дії та розраховувати на очікуваний результат» наголошується в рішенні Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 [13]. Принцип верховенства права спрямований на захист людини та її прав від свавілля держави. Панування верховенства права у державі протилежне свавіллю, широкій дискреційності влади держави [14, с. 120]. Верховенство права є механізмом «...забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади» зазначається в вищезгаданому рішенні Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 [13].

Про критерій обмеження прав акцентує Конституційний Суд України і у рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016: «...обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права» [15].

М. Савчин наголошує, що права людини можуть обмежуватися із дотриманням принципу пропорційності на правових засадах. Крім цього, обмеження прав людини мають відповідати легітимній меті, тобто має існувати необхідність «визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб». Серед критеріїв обмежень прав людини, науковець виділяє виключність встановлення обмежень лише на підставі закону, тому що «таке повноваження народ делегує виключно парламентові як вищому представницькому органу влади» [16, с. 152].

Хочемо зауважити, що з аналізу норм Конституції України, можна зробити висновок про те, що обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина можуть встановлюватися не лише Верховною Радою України, а й в певній мірі Президентом України. Так, до повноважень Президента України належить повноваження щодо введення воєнного стану відповідним указом, який затверджується Верховною Радою України відповідним законом. Відповідно до ч. 6 ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо затвердження такого указу Президента України та набирає чинності одночасно з набранням чинності таким законом» [4]. Ч. 5 ст. 6 зазначеного Закону передбачає, що «в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4].

Відповідно до Указу Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи

людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Таким чином, Указ Президента деталізує які саме конкретні права можуть бути обмежені та відсилає до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якої військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану [8]. Зазначена стаття Закону передбачає заходи правового режиму воєнного стану, які можуть вживатися, проте конкретні рішення щодо обмеження прав мають прийматися військовими адміністраціями.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022 на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку утворено обласні та районні військові адміністрації. Одними з перших рішень, що приймалися обласними військовими адміністраціями були рішення щодо обмеження прав людини і громадянина та встановлення додаткових вимог. Зокрема, на території областей вводиться комендантська година, тобто заборона перебування цивільного населення на вулицях та у громадських місцях. Таким чином, обмежується право на свободу пересування, передбачене ст. 33 Конституції України.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Конституції України, «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Проте частина 2 цієї ж статті припускає обмеження цих прав «...законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку...» [3]. Ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію» також передбачено обмеження права на інформацію у випадках, що зазначені Конституцією України [18]. Окрім того, можливість регулювання діяльності засобів масової інформації передбачена також і п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Доцільно наголосити, що засобам масової інформації та публічним особам, до яких прислуховується громадськість не заборонено здійснювати висвітлення подій, інформування населення та світової спільноти про дії та злочини, що вчиняються Російською Федерацією під час повномасштабного вторгнення, проте реалізація даного права обмежується задля національної безпеки. Зокрема, з метою нерозголошення відомостей щодо діяльності Збройних Сил України та оборони, Наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 р. № 73 затверджено алгоритм роботи з представниками засобів масової інформації, визначено перелік інформації, розголошення якої може стати відомим противнику та мати негативний вплив [18]. До інформації, розголошення якої може призводити до обізнаності противника про дії Збройних Сил України чи негативно вплинути на хід виконання оборонних завдань, може відноситися інформація про військові частини, особовий склад, інформація про планування проведення операції, дані про переміщення військ та техніки,

інформація, яка є пропагандою чи має на меті виправдання широкомасштабної агресії Російської Федерації тощо.

Слід зазначити, що в аспекті обмеження права на інформацію в умовах воєнного стану, Верховною Радою України 24 березня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX [19]. Вказаним Законом доповнено текст Кримінального кодексу України статтею 114-2, яка передбачає відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Таким чином, якщо особа поширить інформацію про переміщення зброї, озброєння та бойових припасів і якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України, то за такі діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 передбачена можливість обмеження права, що закріплене в ст. 38 Конституції України, а саме право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Обмеження цього права чітко впливає зі ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка закріплює заборону проведення виборів та референдумів у період воєнного стану. У разі, якщо виборчий процес вже тривав, то на період воєнного стану виборчий процес припиняється з дня набрання чинності Указом Президента про введення воєнного стану.

Хочемо додати, що окрім вище проаналізованих обмежень, в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі соціально-економічні права. Зокрема, право власності, право на підприємницьку діяльність та право на працю. З аналізу норм ст. 41 Конституції України, що закріплює право власності простежуємо, що забороняється протиправне позбавлення права власності та непорушність цього права [3]. Проте як виняток в умовах воєнного стану допускається примусове відчуження об'єктів права власності, але з обов'язковим повним відшкодуванням вартості майна (реквізиція). Якщо після припинення воєнного стану реквізоване майно буде збережено, то особа, в якій відчужили майно, має право вимагати повернення у судовому порядку відповідно до ст. 353 Цивільного кодексу України та ст. 23 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно зі ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», «примусове відчуження або вилучення майна в період воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим орга-

ном відповідної місцевої ради» [20]. Проте, відчуження або вилучення можливе за рішенням військового командування без погодження з іншими суб'єктами.

Загальновідомо, що право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, прямо не обмежено. Разом з тим, з положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» простежуємо випадки обмеження у реалізації права на підприємницьку діяльність у повному обсязі. Так, під час воєнного стану можуть використовуватися потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій для потреб оборони, примусово відчужуватися майно у суб'єктів господарювання. Крім цього можуть встановлюватися обмеження у сфері торгівлі та виробництва, зокрема заборона торгівлі алкогольними напоями, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, зброєю тощо. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1457, якою затверджено Порядок заборони торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, вказані заборони запроваджуються військовим командуванням разом з військовою адміністрацією, про що видається наказ, в якому передбачаються час введення і строк дії встановлених заборон [21].

Слід зауважити і про особливості нормативного регулювання реалізації права на працю в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Важливою гарантією права на працю є заборона примусової праці. Однак, в ч. 3 ст. 43 Конституції України наголошується, що не є примусовою працею, зокрема «не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан» [3]. Винятки щодо критеріїв примусової праці кореспондують статті 4 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, серед яких термін «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється: на будь-яку службу військового характеру, а також будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації. Аналізуючи ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», виокремимо обмеження, що стосуються реалізації права на працю. Так, в умовах воєнного стану може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб з метою виконання робіт оборонного характеру. Крім цього, працездатні особи можуть залучатися до суспільно корисних робіт на користь Збройних Сил України, військових формувань, правоохоронних органів тощо у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [4].

Крім зазначених обмежень права на працю, слід зазначити, що в умовах воєнного стану можуть змінюватися умови праці відповідно до законодавства про працю. З метою деталізації регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX [22], який діє на період воєнного стану та яким визначені особливості трудових відносин працівників підприємств, установ, організацій всіх форм власності та осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами в період дії воєнного стану. Цим Законом вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. ст. 43, 44 Конституції України. Ст. 44 Конституції України передбачено право на страйк для захисту економічних

та соціальних інтересів для тих, хто працює. Заборона страйку може встановлюватися лише на підставі закону. Вказаний вище Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не містить заборони страйку, проте міститься положення, що цим Законом вводяться обмеження права відповідно до ст. 44 Основного Закону України. Пряму заборону щодо проведення страйків закріплює ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Проаналізуємо також нормативно-правове регулювання обмежень права на освіту в умовах воєнного стану, яке не є абсолютним. В перші дні збройної агресії Російської Федерації, здобувачі освіти втратили можливість навчатися. В свою чергу, Міністерство освіти та науки України у межах своїх повноважень може корегувати умови навчального процесу, шляхом прийняття відповідних наказів чи рекомендацій задля створення безпечного освітнього середовища. Крім цього, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» внесені зміни до Закону України «Про освіту», а саме доповнено статтею 57-1 щодо державних гарантій під час воєнного стану. Зокрема, «здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, під час воєнного стану гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній або іншій безпечній формі, збереження виплати стипендії, місце проживання та забезпечення харчуванням (у разі потреби)» [23]. Забезпечення вказаних гарантій покладається на органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування, заклади освіти, установи освіти, наукові установи та їх засновників.

Висновки і пропозиції. Враховуючи вищевикладене зазначимо, що основною метою обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина є встановлення балансу інтересів між особою, суспільством та державою. Права людини можуть обмежуватися із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності на правових засадах. Крім цього, обмеження прав людини мають відповідати легітимній меті, тобто має існувати необхідність «визначення меж здійснення суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб».

Проаналізувавши норми міжнародного законодавства, зазначимо що можливість обмеження конституційних прав і свобод людини державою передбачено у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права і свободи людини, але не кожен міжнародний акт конкретизує перелік підстав обмежень прав людини та які саме права людини можуть бути обмежені і в якому обсязі.

З моменту введення воєнного стану на території всіх областей України 24 лютого 2022 року, деталізувалося та конкретизувалося вітчизняне законодавство щодо обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Зокрема, це торкається окремих особистих прав, політичних та соціально-економічних прав людини і громадянина. У кожному конкретному випадку обмеження прав людини і громадянина передбачає зменшення обсягу дозволеної нормами права поведінки людини та розширення повноважень органів державної влади.

Список використаної літератури

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 13.05.2022)

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 13.05.2022)
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 13.05.2022)
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 13.05.2022)
5. Opinion on the constitution of Ukraine adopted by the Commission at its 30th Plenary Meeting in Venice, on 7-8 March 1997 № CDL-INF (97) 2.
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 13.05.2022)
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 13.05.2022)
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 13.05.2022)
9. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри. / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
10. Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2007 р. № 2-рп/2007 у справі № 1-2/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (дата звернення 13.05.2022)
11. Рішення Конституційного Суду України від 19.10.2009 р. № 26-рп/2009 у справі № 1-50/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (дата звернення 13.05.2022)
12. Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 р. № 17-рп/2010 у справі № 1-25/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (дата звернення 13.05.2022)
13. Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 р. № 6-рп/2019 у справі № 1-152/2019(3426/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (дата звернення 13.05.2022)
14. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. By. A. V. DICEY. Eighth edition. New York: The Macmillan. Company. 1915. Pp. cv, 577.
15. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016 у справі № 1-1/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення 13.05.2022)
16. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
17. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 13.05.2022)
18. Наказ Головнокомандуючого Збройних Сил України від 03.03.2022 № 73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf (дата звернення 13.05.2022)
19. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення 13.05.2022)
20. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення 13.05.2022)
21. Про затвердження Порядку заборони торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-2021-%D0%BF#Text> (дата

звернення 13.05.2022)

22. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 13.05.2022)
23. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2385> (дата звернення 13.05.2022)

References

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» : Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
4. 4Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
5. Opinion on the constitution of Ukraine adopted by the Commission at its 30th Plenary Meeting in Venice, on 7-8 March 1997 № CDL-INF (97) 2.
6. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
7. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
8. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
9. Konstytutsiine pravo: pidruchnyk / za zahalnoi redaktsiieiu M. I. Koziubry / Yu. H. Barabash, O. M. Boryslavska, V. M. Venher, M. I. Koziubra, A. A. Meleshevych. K.: Vaite, 2021. 528 s. [in Ukrainian].
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12.06.2007 № 2-rp/2007 u spravi № 1-2/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 19.10.2009 № 26-rp/2009 u spravi № 1-50/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 29.06.2010 № 17-rp/2010 u spravi № 1-25/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20.06.2019 № 6-r/2019 u spravi № 1-152/2019(3426/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
14. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. By. A. V. DICEY. Eighth edition. New York: The Macmillan. Company. 1915. Pp. cv, 577.
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 01.06.2016 № 2-rp/2016 u spravi № 1-1/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
16. Savchyn M. V. (2019) Porivnialne konstytutsiine pravo: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Yurinkom Inter. 328 s. [in Ukrainian].
17. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
18. Nakaz Holovnokomanduiuchoho Zbroinykh Syl Ukrainy vid 03.03.2022 № 73. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].

19. Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia protydii nesanktsionovanomu poshyrenniu informatsii pro napravlennia, peremishchennia zbroi, ozbroiennia ta boiovykh pryapasiv v Ukrainu, rukh, peremishchennia або rozmishchennia Zbroinykh Syl Ukrainy chy inshykh utvorenykh vidpovidno do zakoniv Ukrainy viiskovykh formuvan, vchynenomu v umovakh voiennoho або nadzvychainoho stanu : Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 № 2160-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
20. Pro peredachu, prymusove vidchuzhennia або vyluchennia maina v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho chy nadzvychainoho stanu : Zakon Ukrainy vid 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
21. Pro zatverdzhennia Poriadku zaborony torhivli zbroieiu, sylnodiiuchymy khimichnymy i otruinymy rehovynamy, a takozh alkoholnymy napoiamy ta rehovynamy, vyroblenymy na spyrtoyii osnovi, v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini або okremykh yii mistsevostiakh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 № 1457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
22. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].
23. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2385> (data zvernennia 13.05.2022) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 13.05.2022 р.

O. V. Biloskurska, PhD in Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
the Department of Public Law
University Street, 19, Chernivtsi, 58012, Ukraine
e-mail: o.biloskurska@chnu.edu.ua

M. D. Fedorchuk, Assistant

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
the Department of Public Law
University Street, 19, Chernivtsi, 58012, Ukraine
e-mail: m.fedorchuk@chnu.edu.ua

REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF RESTRICTIONS ON CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZEN IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW REGIME IN UKRAINE

Summary

The article examines the issues of legal regulation of restrictions on the constitutional rights and freedoms of human and citizen in the conditions of the martial law regime in Ukraine. The provisions of certain normative legal acts adopted in Ukraine during the martial law regime were analyzed. The main purpose of restrictions on the constitutional rights and freedoms of human and citizen is to establish a balance of interests between the individual, society and the state. It is emphasized that human rights may be limited in accordance with the principles of the rule of law, legal certainty and proportionality on legal grounds. In addition, restrictions on human rights must be legitimate, ie there must be a need to “determine the limits of the exercise of subjective rights in the interests of others”. An analysis of certain international acts noted that the possibility of restricting constitutional human rights and freedoms by the state is provided by all international legal acts governing human rights and freedoms, but not every international act specifies the list of grounds for human rights restrictions and what human rights can be limited and to what extent. Particular attention is paid to detailing the decisions of the Consti-

